© www.kjnt.ro/szovegtar

„… fő a must a nagy hardúkba tűz nélkül…” A moldvai magyarok 19. század végi szőlő- és borkultúrájáról

Lakatos Demeter csángó költő számos versében dalolt a szőlőről és a borról, noha a szabófalvi és a környékbeli lejtőkön termett szőlőből szűrt nedű nem a moldvai borok javából való. Igaz, hogy a 16. században még ez a település is ismert volt a boráról, amiből állandóan szállítottak Lengyelországba és Erdélybe (GAZDA L. 2011. 58.), de a filoxéra utáni változások nyomán a csángó falvak borainak minősége nem javult, inkább romlott. Demeter bátyánk mégis szívesen itta és énekelte:

„Bor pincébe semmi tréfa mesterül,
fő a must a nagy hardúkba tűz nélkül;
zavaraszka mindig csábít megidny,
szárnyak nélkül kezd az ember repülny.” (LAKATOS 2003. 282.)

Különben is a moldvai magyarok szőlő- és borkultúrájának kezdete, mint általában minden termelési kultúra múltja, az emlékek ködébe vész. Magyar és román forrásokban egyaránt feltűnik a kotnári bor eredetével kapcsolatos legenda, miszerint az első vesszőket maga Mátyás király ajándékozta volna a Budára látogató Ştefan cel Mare-nak, a csángók által Nagy Estánynak nevezett moldvai vajdának. (DOMOKOS 1987. 413.) A románok természetesen azt a változatot terjesztik, hogy a magyar szőlész szakemberek a kotnári borvidék már korábban meglévő nagy hírérére érkeztek, s „tovább növelték” a borok minőségét. (UNGUREANU–ANGHEL–BOTEZ 1971. idézi BINDER 1982. 115.) A források szerint a 15–16. században Moldva északi felén, főként Kotnár, valamint Moldvabánya, Szabófalva környékén, továbbá Bákó és Odobeşti vidékén, Putna és Tecuci megyében találkozunk jó minőségű bort adó szőlővel. Ezzel kapcsolatban „számtalan középkori oklevél”-re hivatkozik a bákói megyei múzeum egykori munkatársa, a források közelebbi megnevezése nélkül. (ICHIM 1987. 26–27.)

Moldva történelme során a szőlőnek és a bornak számottevő jelentősége volt tehát a tartomány egyházi és világi életében. Az itt szolgáló

római katolikus papok, ha a 17. század vége felé nem menekültek volna el a hadak pusztításai és a belső veszedelmek miatt, mint a jelentések írják, „a kevés alamizsnából és szőleik jövedelméből fenn tudnák magukat tartani". (BENDA 1989. 79., 171., 469., 565., 630.,704.) A szőlővel és a borral foglalkozó szerzők általában hajlamosak arra, hogy latolgassák és rangsorolják a különféle helyeken termett borok minőségét. E képzeletbeli borversenyek „eredményét" pár évszázad múltán aligha ellenőrizhetjük, inkább az bennük a tanulság, hogy számba veszik a legjelentősebb szőlősterületeket. Ha nem is a leginkább hitelt érdemlő, de valószínűleg a legrészletesebb a 18. század elején uralkodott Dimitrie Cantemir *Moldva leírásá*ban szereplő, s a szőlőültetvényekről szóló közlés. A tudós fejedelem a Hîrlău melletti Kotnártól a Dunáig húzódó hosszú sávban jelöli meg azoknak a szőlőültetvényeknek a helyét, amelyeknek borai „a föld minden más ajándékain messze túltesznek". Megállapítja, hogy a legnemesebb nedűt Kotnárban szüretelik. Ez „valamennyi európai bornál elébb való, beleértve a tokajit is". Ettől a helytől északra, olvashatjuk a leírásban, nincsenek többé szőlőskertek, amelyek nemes bort teremjenek. Ehhez képest „másodrendűnek tartják a Huşi-ban, Fălticeni vidékén termelt bort, harmadrendűnek az Odobeşti-ben, Putna vidékén, a Milkó partján szüreteltet, negyedrendűnek a Tecuci környéki nicoreştit a Szeret mentéről. Ötödrendűnek a tutovai Greceşti-ből, a Berheci vize mellől származót, végül hatodrendűnek azt, amelyet ugyanabban a körzetben a costeşti-i rónaság érlel, hogy számtalan többi, kevésbé nemes borvidéket ne említsem." (CANTEMIR 1973. 54–55.) Ezekhez a „számtalan kevésbé nemes borvidék"-ek közé tartozhattak a teljesen vagy részben magyar népességű települések szőlősei. Ám Bandinus 17. századi utazása idején már érzékelhető volt a középkor végén felvirágzó moldvai szőlőgazdálkodás hanyatlása. A bosnyák származású püspök feljegyzései többször utalnak az elhanyagolt vagy már ki is pusztult szőlőkre. (idézi BENDA 1989. 38.) Ezek között olyan településeket is találunk, melyeknek lakossága a mai napig magyar, vagy legalábbis katolikus. Így megemlíti Barládot („keleten jó bort adó szőlőktől sárgálló hegy", „a lakosság főleg szőlőtermeléssel foglalkozik"), Bogdánfalvát („nyugatra szőlősök vannak", „borban, gabonában nagy bőség van"), Forrófalvát („nyugaton közel hozzá szőlősök vannak, jó borban [...] bővelkedik..."), Tatrost („dél felől erdős hegy látszik közben-közben szőlővel tarkítva, jó bor terem ott"), Vaslot („Régen szőlőművelést is űztek. Előrenyúló hegyükön oly bőségesen termett a jó

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

bor, hogy másnak is juttathattak.”). (Közli DOMOKOS 1987. 358–359., 369., 375.) A 17. század végén elpusztult, Kotnár közelében lévő Amadsej magyar faluról írja Bandinus püspök tréfálkozva, hogy „az itt termő bor jóízű, s az elkábult embereket a földre teríti”, ugyanis „Amadsej annyi, mint megejtő, csaló.” (közli DOMOKOS 1987. 418.)

A moldvai magyarok körében a legtöbb szőlőt Bákótól délre, a Szeret jobb partján lévő falvakban – Lujzikalagor, Bogdánfalva, Nagypatak, Forrófalva, Somoska, Klézse, Szászkút – termelték. A szőlő egy részéből saját szükségletre szűrt bor lett, más részét pedig értékesítették. Ez a gabonatermesztésre kevésbé alkalmas helyeken különösen fontos volt, mert búzát, törökbúzát, végső soron pedig földet vehettek a bor árából, valamint a cserekereskedelemben hasznosíthatták. Mivel a szőlő a legrosszabb talajú oldalakban is megélt, jelentős mértékben hozzájárult a nagylétszámú, de kevés és rossz földdel rendelkező csángó családok megélhetéséhez. (KÓS 1976. 118.)

Számottevő volt tehát a szőlő és a bor jelentősége a földműves lakosság körében. „Mívelik továbbá a’ szőlőtis nem kis szorgalommal” – írja Petrás Incze János Döbrentei Gábornak küldött válaszaiban. (DOMOKOS 1979. 1324.) Valóban kevés olyan csángó gazda akadt, akinek ne lett lenne néhány rúd szőlővel beültetett földje. Ha valakinek öt hektár földje volt, abból egy hektárt szőlőként művelt, a kéthektáros gazdának 500–600 négyszögöl szőlője volt, de akinek csak tíz rúdja volt, az is tett egy rúd szőlőt. (KÓS 1976. 118.) Fél hektáron 8–10 hektoliter bor termett, körülbelül ennyi volt egy módosabb család évi szükséglete.

Visszatekintve a 19–20. század fordulójának időszakára, három olyan tényezőt kell megemlítenünk, ami jelentős mértékben befolyásolta a moldvai térség, ezzel együtt a moldvai csángók szőlőtermesztését és borkultúráját. Ezek pedig a következők:

– az 1864., majd az 1879. évi földosztás,
– az 1890-es években kezdődő filoxérajárvány és az ezzel járó fajta- és művelési mód váltás, végül
– ezekkel együtt a művelésben, az alkalmazott fajtákban és a tulajdonviszonyokban bekövetkezett változások, s azok nyomán a szőlőtermelés mértékének növekedése, ami azonban a nem szakosodott, paraszti gazdaságokban együtt járt a minőség romlásával.

Moldvában a 19. század derekáig a föld nagy része a fejedelem, az ortodox egyház és a bojárok tulajdonában volt, bizonyos részét pedig a

szabadparasztok, az úgynevezett *részes*ek (răzeş) birtokolták. A 18. század végén a moldvai településeknek 32%-a ilyen kiváltságos helyzetű volt (MIHORDEA 1968. 79.), idős csángó gazdák még a 20. század végén is számon tartották, mely falvak voltak *rezes*ek. Hiszen a több évtizedes szőlőültetvények szempontjából nem közömbös, hogy bizonytalan bérelt területen vagy saját birtokon történik a telepítés. Ezért többször előfordult, hogy a törpebirtokosok saját földjüket berakták szőlővel, s a szükséges kukoricát bérelt földeken termelték meg. Valamivel kedvezőbb lett a helyzetük az 1864. évi, Cuza fejedelem által végrehajtott, különösen pedig az 1879-es földosztást követően, amikor például Bákó megyében átlagosan 3,6 fálcsa (falcea) földet osztottak, ami 2,5 hektárnak felelt meg. (LAHOVARI és mások 1898. I. 164.) Ennek egy részét később szőlővel telepítették be a régi és az új gazdák, ami hamarosan termőre is fordult, hozzájárulva a filoxéra pusztításának pótlásához, sőt a moldvai bortermés növekedéséhez.

Amikor a földosztás nyomán a 19. század utolsó harmadában általában nagyobb lett a szőlővel beültetett terület, akkor még hagyományos módon művelték Moldvában az „őshonos" (*'indigen'*) szőlőfajtákat. Erre a szőlőművelésre elsősorban az volt a jellemző, hogy a sorok és azon belül a tőkék egymástól két-három méterre helyezkedtek el, s nem karózták, hanem a tőkéktől kb. egy méter távolságban szúrták le a 2,5–3 méteres, két-három centiméter átmérőjű ágakat (*herág*okat), amiket fölül összekötöttek. Egy-egy tőkét 25-30 ilyen „bot" vett körül olyan sűrűn, *hogy a kapa elférjen közöttük*. Ezekre kötötték fel csigavonalban a hosszúra hagyott vesszőket, így minden tőke egy-egy zöld sátort alkotott, ami alatt elég volt egyszer kapálni, azután már nem nőtt meg a gyom, de nem is fért volna el a kapás. (Erről bővebben lásd HALÁSZ 1987b. 170–173.) Elképzelhetjük az ily módon kezelt szőlőst egy 1868-ban Forrófalván készült leírás alapján: „A szöllőművelés a mienktől elütő" – írja az Erdélyből Moldvába látogató katolikus lelkész – „Felkarózás helyett csak rövid lábakra és fekmentes póznákra polczolják a szőlőt; eszerint a szőlőtábla úgy néz ki, mint egy megterített zöld bársony halom, mely alatt a tő megkapálása lehetetlennek, a szüretelés nagyon alkalmatlannak látszik." (IMETS 1870. 59.) Ezt a filoxéra előtti szőlőművelési módot a 19. században Erdélyben *karikás*nak, Moldvában pedig *rokolyás*nak nevezték. Viszonylag kevés munkával bő termést adott.

De másfajta szőlők is voltak azok a rokolyás művelésűek. Egységesen *indizsén (indigyér, indizsér, indizén, indizsán, indedzsán*) szőlőnek ne-

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

vezték, ami a román *'indigen'* szó átvétele. A moldvai falvak filoxéra előtti szőlője tehát olyan „őshonos” fajta volt, amit nem kellett sem oltani, sem permetezni. Egyesek szerint tövenként 15-20 kilogramm termést is adott. (KÓS 1976. 121.) Lábnyikban úgy emlékeztek, hogy az *indizsán* szőlőből tíz bokorról megtelt a kocsi szüretkor. Idős embereknek, akik gyermekkorukban még láttak ilyen régi fajta szőlőket, leginkább úgy tűnt, hogy fehér szőlő volt, de van, aki rózsaszínűre vagy éppen pirosra emlékezik. A népi szájhagyomány megegyezik a korabeli statisztikákkal, miszerint a 19. század végén úgyszólván elenyésző (5% alatt) volt a vörös, vagy amint akkor nevezték, a *feteke* (negru) bor aránya. *Azok a szép, rózsaszínű fürtök, mint valami malacok, úgy lógtak a tőkén* – érzékeltette nemcsak a színüket, de a méretüket is a Lábnyikból való Laczkó István. Abban pedig valamennyien egyetértettek, hogy nagy szemű és nagygerezdű volt az *indigén* szőlő, s olyan erős volt a kocsánya, hogy nem lehetett kézzel levenni.

A már idézett *România Nagy Földrajzi Szótára* – sajnos nagyon esetlegesen – közölt adatai szerint is jelentősen megnövekedett Moldvában a szőlőterület és a termelt bor mennyisége a 19. század utolsó harmadában. A Bákó megyétől délre eső Putna megyében (ma Vrancea megye része), Moldva egyik rangos borvidékén, 1859-ben 6.201 hektár, 1889-ben pedig már szinte a duplája, 12.270 hektár volt a szőlő, ami 600 000 hektoliter bortermést jelentett. (LAHOVARI és mások 1902. V. 140.) Meg kell még említenünk a korábban ugyancsak Putna, ma Vrancea megyei Mărăşeşti mellett lévő, teljesen a szőlőtermelésre szakosodott Pancsuj (Panciu) települést, amelyről már a 19. század végén azt írták, hogy itt „se nem szántanak, se nem vetnek, cselédekkel (tegyük hozzá: főként csángó napszámosokkal – H. P.) dolgoztatják a szőlőt és kereskednek a borral”. 55 kocsmáros működött az alig több mint 2000 lelkes településen. A kitűnő bortermő hely aztán erőteljes vonzerőt gyakorolt Isten szolgáira is: már a 19. század elején ortodox kolostort, templomot és 4000 vedres pincét építettek ide. (CANIANU–CANDREA 1897. 227.)

A moldvai szőlőtermesztés 1800-as évek végén jelentkező felívelését törte meg az 1890-es évektől jelentkező filoxérajárvány. Elsősorban a hagyományos, oltatlan szőlők pusztultak ki, s az ahhoz kapcsolódó művelési módnak fellegzett be. Aztán jöttek az újvilágból hozott, gyöngébb minőségű „magántermő” (vagy direkt termő) fajták. *A régi fajta szőlők az első verekedés idején pusztultak ki* – emlékezett a klézsei Dávid Illésné. *Az egész országban kiposztult, de nem tudták mért. Előbbször az öregebb*

szöllők pusztultak ki, aztán néhány esztendő múlva az erősebb fiatalok es. A visszaemlékezések szerint az 1920-as években még akadt néhány tőke ezekből az őshonos szőlőkből. *Jó szőlő volt, majd' szemült a zótottal. Jó bora vót, fehér bora. S nem kellett öntözni. De aztán azok is kivesztek* – mesélte egy 1918-ban született bogdánfalvi ember. Kós Károly szerint a nagy szőlőpusztulás elsősorban a moldvai szegénységet sújtotta, mert az új, külföldi származású, a filoxérának ellenálló szőlővesszőkhöz nagyon drágán lehetett hozzájutni. Némely spekulánsok hatalmas vagyonra tettek szert a direkttermő szőlővesszők árusításával. (KÓS 1976. 121.)

Erről a rendkívül mozgalmas, a szőlő és bortermelésre igen sokféle hatást gyakorló időszakról fontos, de korántsem rendszeres adatokat találunk a Lahovari nevével fémjelzett *Marele Dicţionar Geografic al Romîniei* nevű, gyarlóságai ellenére és alapvető jelentőségű helytörténeti szótárban. (LAHOVARI és mások 1898–1904.) Ezt a munkát jelentőségében leginkább a mi Fényes Elekünk 1851-ben megjelent, bár jóval részletesebb *Magyarország geographiai szótárá*hoz (FÉNYES 1851.) hasonlíthatjuk, helytörténeti és néprajzi forrásértéküket tekintve pedig méltán állíthatjuk őket egymás mellé.

A szótár a Román Földrajzi Társaság (Societatea Geografică Romînă) 15 éves munkájával született meg. Az anyagot mintegy 30 munkatárs gyűjtötte össze, a szerkesztőbizottság pedig igyekezett kiegyenlíteni a különböző szerzők részanyagai közti stiláris, koncepcionális eltéréseket. Amint a szerkesztők az 1898-ban megjelent első kötet előszavában leszögezték: tudatában vannak a szótár fogyatékosságainak (térképek, táblázatok, illusztrációk hiánya), de mint írják, inkább így jelenjék meg, semhogy tovább késlekedjenek közzétételével. (LAHOVARI és mások 1898. I. VII.)

A *România Nagy Földrajzi Szótára* nem előzmények nélküli. 1872-ben már megjelent a *România Kis Topográfiai és Statisztikai Szótára* című 500 oldalas kötet (FRUNZESCU 1872.), amihez képest a *România Nagy Földrajzi Szótára* óriási vállalkozás. A Román Földrajzi Társaság vezetőiben már az 1882. év elején megfogalmazódott a „Nagy" Földrajzi Szótár terve. Dr. Barbu Constantinescu professzor kidolgozott egy 19 kérdésből álló ívet, amit a Belügyminisztérium szétküldött a Román Királyság valamennyi településére. A kérdésekre a polgármestereknek és a községi tanítóknak kellett (volna) válaszolniuk. 1883-ra mintegy 2500 településről érkeztek válaszok, azonban meglehetősen hiányosan, ezért a Hadügyminisztériumtól próbáltak kiegészítő adatokhoz jutni, hogy

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

kidolgozhassák *România Községi Szótárá*t, de a próbálkozás nem járt sikerrel.

1884 februárjában pályázatot írtak ki községi szótárak készítésére, s ugyancsak Constantinescu professzor ismét összeállított egy tematikus tervezetet a pályázók számára. Az egyéves határidő eltelte után, mivel egyetlen pályamű sem érkezett, egy évvel meghosszabbították a pályázatot, de ez sem hozott eredményt. Így ment ez 1886-ig, amikor megváltoztatták a pályázat feltételeit, s végre négy megyéből küldtek anyagokat. Újabb pályadíjakat tűztek ki, s lassan megindult a pályázatok sora. Argeş megye (Havasalföld) pályázatát egy addig névtelen szerző nyerte, s mikor felbontották a borítékot, ‚Lahovari' nevével találkoztak, aki díjazása esetén felajánlotta nyereményét egy további pályázatra. Így évről-évre több megye anyaga készült el, szinte mindegyik más szerző munkája. Bákó megyéét például *Hortensia Racoviţă* asszony állította össze, mégpedig példamutató alapossággal, a „csángókutatók" örömére az összes megye közül ez a legrészletesebb kiadvány. 1897-re lett kész az akkori Románia 32 megyéjének leírása. Már 1896 márciusában szerkesztőbizottság alakult a megyei anyagok összedolgozására és a *Nagy Földrajzi Szótár* kiadására. A bizottságnak számos nehézséggel kellett szembenéznie. Egyrészt gondot okozott az anyag sokfélesége, előjöttek a szerzők amatőrségéből fakadó problémák, továbbá az anyaggyűjtés során bekövetkezett közigazgatási változások és falvak községbe csoportosításának bizonytalanságai. A beküldött statisztikai adatok tekintetében is sok volt a megbízhatatlanság, az ellentmondásosság. „Igyekeztünk – írják az *Előszó*ban – minél közelebb férkőzni az igazsághoz, de statisztikai adataink megbízhatósága igen messze van a nyugati államokétól. Adataink teljesen eltérnek a Nagyvezérkar, valamint a Belügyminisztérium, a Mezőgazdasági Minisztérium, továbbá a Statisztikai Igazgatóság által közzétett számoktól, amelyek egymástól is különböznek." (LAHOVARI és mások 1898. I. XVII.)

A mentegetőzés ellenére a moldvai magyarság történetének és néprajzának kutatója csak elismeréssel forgathatja a *Marele Dicţionar*… köteteit, és hálásan gondolhat az anyag összeállítóira és szerkesztőire. Hiszen az 1930-as román népszámlálás szűkszavú, de mégis községsorosan publikált adatain kívül, azóta sem készült Romániában a *România Nagy Földrajzi Szótárá*hoz hasonló részletességű, gazdagságú munka, olyan, amiben a szerzőket elsősorban a tények bemutatásának és nem eltagadásának szándéka vezette.

A *Marele Dicţionar*... szócikkei foglalkoznak a települések szőlőtermesztésével és a borelőállítással is, de a szótárra jellemző módon, meglehetősen alkalomszerűen és szűkszavúan. Az adatok elsősorban a szőlőültetvények méretére, valamint az előállított bor mennyiségére és színére vonatkoznak, s mivel a szótár anyagának összeállításakor az információkat elsősorban helyi forrásokból gyűjtötték, a legtöbb bor „jó" minősítést kapott. De nem is ez a fontos, hanem hogy milyen tényezők alakítják a szőlőterület nagyságát és arányát, valamint az egységnyi területről nyert bor mennyiségét, továbbá hogy miként alakul a szőlőből készült fehér- és vörösbor aránya. Ezeket a számokat és mutatókat elsősorban a Csángóföldnek tekinthető Bákó megyére vonatkozóan vizsgáltam. Bizonyára érdemes lett volna a már jórészt román nyelvű csángó közösségeknek otthont adó Roman és Neamţ megye településeit is áttekinteni, de a szótár már említett aránytalanságai miatt ezeknek a megyéknek a településeire vonatkozó adatok – legalábbis a szőlő és a bor tekintetében – összehasonlíthatatlanul hiányosabbak, mint a Bákó megyeieké.

Nem volt meglepetés számomra, hogy a moldvai települések szőlő- és bortermelése – amint az 1. táblázat mutatja – nem, vagy csak igen bizonytalanul függ össze a lakosság nemzetiségi összetételével. Miért is gondolnánk, hogy a magyar többségű településeken eredményesebb vagy éppen eredménytelenebb a szőlőtermesztés, mint az ortodox románok falvaiban? A moldvai csángómagyarok túlnyomó többsége a 18. század folyamán elsődleges, másod-, vagy ki tudja hányadlagos migrációval érkezett mai lakóhelyére. Minden bizonnyal nem az erdélyi Székelyföldről hozták magukkal a szőlő- és bortermesztés hagyományos kultúráját, hanem itt, az egykori Etelközben – elsősorban román közvetítéssel –, a mediterrán technológiát, fajtákat, borkészítési módszereket vették át és fejlesztették tovább. (bővebben HALÁSZ 2002a. 186.) Mindazonáltal megállapíthatjuk: ha a szőlőterület aránya nem is függ egyértelműen a magyar lakosság arányától, a legmarkánsabban magyar jellegű településeken jóval az átlag fölött alakult a művelt területből a szőlő hányada, az előállított borból pedig – úgy tűnik – inkább az erősen román többségű településeken nagyobb a vörösbor aránya. Olyannyira, hogy azokon a helyeken, ahol a magyarság lélekszáma a 19. század végén meghaladta a háromnegyedes mértéket, Lahovari szótára szerint nem is készítettek vörösbort. A termésátlagok tekintetében hasonlóképpen nem találunk egyértelmű összefüggést a magyarság aránya és az egységnyi területre jutó bortermés tekintetében.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Gyakorlatilag ugyanakkora volt a termésátlag azokon a településeken, ahol a magyarság aránya meghaladta a 60 %-ot, mint ahol alatta maradt a 10%-nak. Ami azt is jelenti, hogy a Bákó megyében élő csángómagyarok semmivel sem eredménytelenebb szőlőtermelők az itt élő románoknál.

1. táblázat: *A magyar lakosság, valamint a szőlőterület, a termésátlag és a termelt vörösbor aránya Bákó megyében 1891-ben* (LAHOVARI és mások 1900., 1902.)

Magyar népesség *(százalékban)*	***A szőlőterület***	***A vörösbor***	***A bortermés hl/ha***
	aránya (százalékban)		
0 – 9,9	7,8	4,6	26,9
10,0 – 19,9	6,3	5,6	18,9
20,0 – 39,9	3,0	1,3	21,8
40,0 – 59,9	9,2	0,0	..
60,0 – 79,9	2,4	2,6	30,4
80,0 –	20,5	0,0	25,6
Átlag	*7,8*	*3,9*	*25,1*

A térség 19–20. század fordulójának szőlőtermelését tekintve tehát nem a magyar lakosság volt a fő csoportképző tényező. Bákó megye közepes méretű területi egység, akkora, mint egy átlagos belső-magyarországi megye: Tolna megyénél valamivel nagyobb, Baranyánál pedig kisebb területről van szó. Észak–déli irányban mintegy 75-80 kilométer a hossza, szélessége pedig kb. 150 kilométer, de ebből a szőlőtermesztés szempontjából csak jó 80 kilométeres sáv jöhet szóba, aztán már emelkednek a Kárpátok. Domborzati szempontból erősen tagolt ez a táj, kelet felől haladva dombok, aztán síkság – a *Szerettere* –, majd magasabb hegyek következnek, nyugati szélén pedig a Kárpátok 1500–2000 méteres csúcsai zárják és teszik a szőlő számára megközelíthetetlenné. A szőlőtermesztés mértékét és az átlagtermés alakulását tehát sokkal inkább befolyásolhatja az a körülmény, hogy a megye északi vagy déli részén van-e az a szőlő, másfelől lényegesen meghatározhatja, hogy a Szeret völgyének keletre vagy nyugatra néző domboldalain, esetleg a Tatros mente köves-sziklás, szakadékos hegyoldalain kapálják és szüretelik. Ilyen szempontból elemezve a rendelkezésünkre álló adatokat, mutatkozik is némi összefüggés

a termésátlagok és a földrajzi fekvés között, de ezt számos egyéb körülmény torzítja.

Ha azonban képzeletbeli térképen szemléljük a hektárra vetített szőlőtermés adatait és a más forrásokból nyert tapasztalatokat, három olyan körzet körvonalai bontakoznak ki, ahol az átlagosnál nagyobb jelentőségű és színvonalasabb szőlőtermesztésre következtethetünk.

1. Bákótól északra, nyugatra és északnyugatra, nagyjából a Szeret-, a Beszterce folyó és a Terebes patak völgyét befogadó, mintegy 25-30 kilométer átmérőjű körben található a – nevezzük így – *bákói és Besztercevölgyi szőlő- és bortermő körzet*. Határait Blăgeşti, Prăjeşti, Bacău és Dealu Nou települések jelölik ki. A csángómagyar falvak közül ebben a térségben található a Beszterce menti Lészped, továbbá az egykor szabadparaszti Újfalu és Lujzikalagor község, valamint maga a megyeszékhely, amelynek a 16–17. században nagyrészt a bákói római katolikus püspökség tulajdonában lévő, jól művelt szőlősei a várostól nyugatra fekvő dombokon, Barát és Terebes határában helyezkedtek el. A terebesi szőlőről, vagyis inkább a belőle készült borról, már Bandinus püspök is megemlékezett a 17. században: „Kellemes ízű s színű, kiváló bor terem itt." (DOMOKOS 1987. 376.) Sőt, a 19. században Jerney János is feljegyezte, hogy lakosai „szőlőművelésből tengődnek". (JERNEY 1851. 161.)

2. Bákótól délre a Szeret völgyében, főleg annak nyugati oldalán Szászkútig, 35-40 kilométer hosszan húzódó, *Szeret menti*nek nevezhető *borvidék* szinte összeér az előzővel. Ebben a térségben majdnem minden jelentős szőlőtermeléssel foglalkozó település magyar lakosságú. Északról déli irányba haladva: Bogdánfalva, Nagypatak, Forrófalva, Klézse, Somoska, a két Rekecsin, le egészen Szászkútig, idevéve a bal parti Diószént, de a *jobb* parton lévő Orbeni községet is, aminek ugyan nincs számottevő magyar lakossága, de a szőlőt művelő napszámosok zöme a környező magyar falvakból való, és művelt területének több mint egyharmada szőlővel volt beültetve a 19. század végén. Ez az arány különben Forrófalván 20,6%, Klézsén és Somoskán 41,4%, a hegyek közé ékelt Külsőrekecsinben 15%. Klézséről pedig már Petrás Incze János is megírta *Tudósításai*ban, hogy „mívelik továbbá a' szőlőtis nem kiss szorgalommal, ha nem Mindenüttis". (DOMOKOS 1979. 1234.) Igaz ugyan, hogy a tragikus sorsú plébános nem nagyon lehetett megelégedve faluja borának minőségével, mert egy Bukovinában működő és borvásárlási lehetőségek felől érdeklődő paptársának a következőket írta 1864. február 14-én:

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

„… bor is volt elég, de nem igen jó minőségű. …ha Isten éltet örömest szolgálok a borvásárlásban, magamnak ugyan több nem terem, mint ami házam szükségére kívántatik, hanem a körben lehet vásárolni, csak azon megjegyzést kell tennem, hogy a bukovinaiak Odobestre szoktak menni, […] hol jobbnak mondják a bort.” (DOMOKOS 1979. 1449.) De azért nem lehetett rossz a klézsei bor sem, hiszen a két világháború között a bukovinai székely falvakból a kocsmárosok szekérszám hordták Hadikfalvára, Andrásfalvára.

3. Bákó megye számba vehető harmadik borvidéke a Tatros alsó folyása mentén, a Tatros és a Gorza folyócskák összefolyásánál, Aknavásár és Onyest körzetében található, leginkább talán *Tatros menti bortermő vidék*nek nevezhetjük. Súlypontja Aknavásár környékén van, amit egyébként a *România Nagy Földrajzi Szótára* is Bákó megye számottevő borvidékeként tart számon. (LAHOVARI és mások 1898. I. 164.) Különösen a szomszédos Szőlőhegyet említik a források, melynek már a neve is mutatja a szőlő kiemelkedő jelentőségét, itt találhattuk a sóbányászatból meggazdagodott polgárok szőlőseit, amint az már egy 1448-ból való oklevélben is szerepel. (COSTĂCHESCU 1932. 355. – idézi GAZDA L. 2010. 135.)

Meg kell mondanunk, hogy ezek a Bákó megyei „borvidékek”, noha múltjukat illetően „történelminek” tekinthetők és jelentős tényezők voltak a kereskedelemben is, mégiscsak főként az önellátást szolgálták. Ezért a szőlővel beültetett terület mértékét elsősorban a birtokok átlagos nagysága befolyásolja, amit a rendelkezésünkre álló adatok alapján az egy földművesre jutó művelt terület nagyságával tudunk kifejezni. Ha eszerint csoportosítjuk a szőlőnek a művelt területen belüli arányát, azt látjuk, hogy minél kisebb művelt terület jut egy földművesre, viszonylag annál nagyobb területet foglal el birtokán a szőlő. Úgy is fogalmazhatunk: a moldvai paraszti üzem arra törekedett, hogy a család szőlőszükségletét lehetőleg maga állítsa elő, akár más termények rovására is. Az 1864-es földosztáskor a volt jobbágyok a gyöngébb, szántóföldi művelésre kevésbé alkalmas helyeket kapták, különösen a kétszeresen hátrányos helyzetű csángómagyarok. Ezeket a helyeket aztán – az egész család kemény munkájával – úgy hasznosították, hogy nagy részét betelepítették szőlővel. Erre a jelenségre már KÓS Károly is felhívta a figyelmet 1976-ban megjelent tanulmányában: „A szegényesebb földművesek éltek a szőlőművelés azon sajátosságával, hogy nem igényelt nagy és »jó« föld-

területet, csak két kezük szorgalmas és állandó munkáját." (KÓS 1976. 118.) Bákó megyében a nagyobb földterülettel rendelkező gazdák nem bővítették arányosan a szőlőterületüket, vagyis általában nem törekedtek arra, hogy a nagyobb területen több szőlőt, több bort állítsanak elő (2. táblázat). Bezzeg a valóságos moldvai borvidéken, mint nagyjából a jelenlegi Vrancea megyét magába foglaló egykori Putna megye, ahol a híres Odobeşti szőlőhegyei húzódnak, az egy földművesre átlagosan jutó öthektáros birtokokon 17,5%-os volt 1891-ben a szőlővel beültetett terület aránya.

2. táblázat. *A birtoknagyság és szőlőterület aránya a Bákó megyei gazdaságokban (1891)*

Egy földművesre jutó terület *(hektárban)*	***A szőlő aránya a művelt területből*** *(százalékban)*
0,55–0,99	9,2
1,00–1,49	6,4
1,50–1,99	4,4
2,00–2,99	2,5
3,00–3,99	2,8
4,00 –	2,1

A Lahovari-féle szótár szőlőtermesztésre vonatkozó, sajnálatosan esetleges adatai között akad egy nagyon tanulságos járási számsor, amely megerősíti ezt a birtoknagyság és a szőlőterület aránya közti összefüggést. Csak sajnálhatjuk, hogy a többi településre és közigazgatási egységre vonatkozóan nem rendelkezünk akár csak ennyire is részletes adatbázissal. A 19. század végén még létező, Bákó megyétől délre, a Szeret- és a Prut-folyó között, Egyedhalmától (Adjud) keletre, északkeletre elhelyezkedő, az akkori Tekucs (Tecuciu) megye Berheciu járásáról van szó, ahol a jelzett időben – mint a szótár írja – igen elterjedt volt a szőlőtermesztés. A 3. táblázat mutatja, hogy még ebben a tíz településből álló járásban is mennyire eltérőek a szőlőtermesztés fajlagos mutatói. De az adatok eltéréseiből és megoszlásából így is értékes következtetésekre juthatunk.

© www.kjnt.ro/szovegtar

3. táblázat. *Berheciu járás településeinek szőlőtermesztési adatai (1890)* (LAHOVARI és mások I. 1898. 384.)

Község	***A családok száma***	***Lélek-szám*** *(fő)*	***A családon-kénti lélekszám*** *(fő)*	***Művelt terület*** *(hektár)*	***Egy családra jutó művelt terület*** *(hektár)*	***A szőlő-terület összesen*** *(hektár)*	***Szőlő-terület aránya*** *(százalék)*	***100 családra jutó szőlő*** *(hektár)*
Condrăcheşti	342	1877	5,5	1852	5,4	69,50	3,8	20,3
Corbasca	544	2223	4,1	..	..	138,00	..	23,4
Corni	367	1644	4,5	1288	3,5	101,00	7,6	27,5
Găiceana	**590**	**2110**	**3,6**	**1219**	**2,1**	**183,00**	**15,0**	**31,0**
Godineşti	472	1529	3,2	2817	6,0	95,50	3,4	20,2
Homocea	437	1660	3,8	1698	3,9	108,75	6,4	24,9
Hurueşti	349	1506	4,3	1645	4,7	143,00	8,7	41,0
Neguleşti	377	1314	3,5	1878	5,0	76,00	4,0	20,2
Ploscuţeni	**245**	**900**	**3,7**	**1045**	**4,2**	**3,50**	**0,3**	**1,4**
Vultureni	..	1603	..	4822	..	82,75	1,7	..
Berheciu járás	*3723	16366	*4,4	**18264	***4,2	1020,25	**4,7	**25,2

* Vultureni nélkül, ** Corbasca nélkül ***Corbasca és Vultureni nélkül. Kövérrel szedve a magyar települések.

© www.kjnt.ro/szovegtar

Mindenekelőtt megállapíthatjuk, hogy – akárcsak a Bákó megyei helyzetet mutató 2. táblázaton – nagyon szoros, fordított összefüggés van az egy családra jutó művelt föld és a szőlőterület aránya között. Az 1. ábrán jól kirajzolódik az összefüggés irányát jelző egyenes, ami mentén sorakoznak az adott birtoknagysághoz tartozó szőlőhányad százalékszámai. Két pont lóg ki ebből a sorból, éspedig Ploszkucén (Ploscuţeni), egyike a járás két, magyar lakosságú településének, valamint a részben magyar lakosságú Găiceana község, amelynek Magyarfalu – románul Arini – nevű faluja teljes egészében magyar népességű. Érdekes, hogy a Berheciu járás települései közül a legtöbb és legkevesebb szőlővel és családonkénti szőlőterülettel rendelkező település magyar népességű. Gajcsána-Magyarfalu szőlőterületének aránya kiemelkedően nagy, Ploszkucéné pedig elenyészően kicsi. Azon kívül, hogy Gajcsána-Magyarfaluban különlegesen kevés az egy családra jutó művelt földterület, a különbség elsősorban a két helység múltjának különbözőségeivel magyarázható.

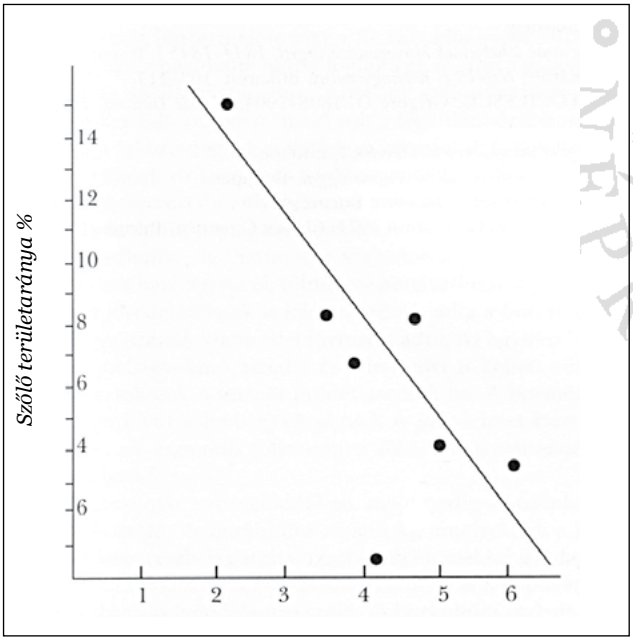

1. ábra: *Az egy családra jutó művelt terület és a szőlőföld aránya*

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Magyarfalu igen régi település, a népi emlékezés a török háborúk, sőt Szent László idejére teszi a falu keletkezését. Régiségét mutatja, hogy temploma Szent István magyar király nevére volt szentelve, egészen addig, amíg a moldvai renegát római katolikus egyház az 1920-as években Isten házát meg nem fosztotta magyar védőszentjétől. Utoljára még a madéfalvi veszedelem menekültjeiből is érkeztek a faluba, többségük azonban régebben telepedett le. (HALÁSZ 2004b. 109.) Ezzel szemben Ploszkucén magyar lakói viszonylag újonnan, az 1820-as években telepedtek ide az északi csángók vidékéről, Szabófalváról, Hordzsestből (Horgeşti), valamint Gherăeştiből, vagyis Bírófalváról. Azon a tájon nincs olyan nagy hagyománya a szőlő- és borkultúrának, mint itt délen, az Egyedhalma környéki falvakban. A Ploszkucénba telepedett „északi csángóknak” tehát a 19. század folyamán kellett elsajátítaniuk új lakóhelyük környékének szőlőtermesztési módját. Aztán a jellegzetes moldvai szőlőültető bottal, a bitonággal, amit a csángók már évszázadok óta ismernek és használnak, (LÜKŐ 1936. 141.) el kellett ültetni a szőlővesszőket. Ennek a század végére valószínűleg csak egy része fordult termőre. E miatt lóg ki a ploszkucéni szőlőtermő terület Berheciu járás átlagából, és ilyen történelmi tényezők húzódnak a két, magyar népességű település szőlőtermesztésére vonatkozó adatainak szélsőséges különbsége mögött.

A *România Nagy Földrajzi Szótár*ából – vak tyúk módjára – szemelgetett adatok alapján fölrajzolt képpel reményeim szerint sikerült valamelyest árnyalnom a moldvai magyarok 19. század végi szőlőtermesztéséről alkotott képünket. Ezek az ígéretes összefüggések azzal biztatnak, hogy ha majd nagyobb nyilvánosságot kapnak a romániai agrártörténelmi statisztikai adatok, a kép tovább finomítható. Ám az igazi képet nem is a számadatokkal, hanem a szájhagyomány termoforjában őrzött emlékekkel tudjuk tökéletesen élesre állítani. Amint azt egy igen bölcs, öreg klézsei barátom megfogalmazta, mikor a régi idők szőlőtermesztéséről beszélgettünk: *Tátámnak húsz rúdon felül volt szőlője. S úgyes csak két putyinacska bora lett, egy-egy ötszáz kilus. S most öt rúdon csinálsz ötszáz kilut. Mindcsak ez a fajta volt. S azétt, hogy nem mentél oda, idején mekkapáld. Mert szegén voltál, s a szegén nem bír elékapni soha. Napszámból napszámba mégy kapálni, a magadéra nem jut idő, s te örökké szegén vagy.*